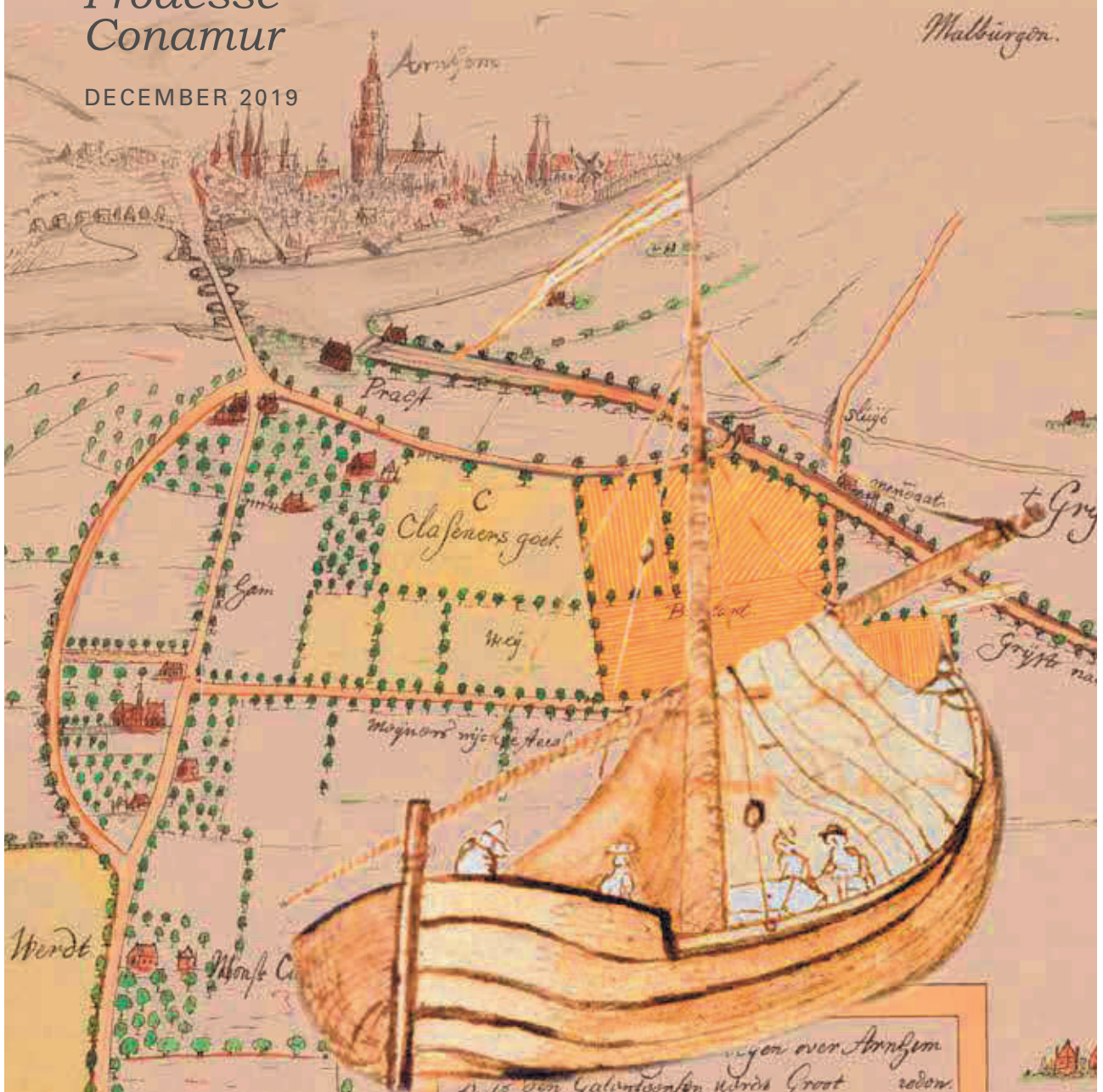

aHt *arnhems* Historisch tijdschrift

Arnhems
Historisch
Genootschap
*Prodesse
Conamur*

DECEMBER 2019

Gegoede burgers in Arnhem wensten ‘ongewaschen’ melk (1878)

Jos M. G. Lankveld

In de tweede helft van de 19^e eeuw was de voedingsmiddelenvoorziening in de opkomende steden verre van ideaal. Hygiëne en kwaliteit was slecht. Bovendien was het vervalsen van voedingsmiddelen een dagelijkse praktijk bij gebrek aan regelgeving, toezicht en analysemethoden. Hierover werd uitvoerig bericht in de diverse kranten maar men deed weinig tot niets.

Melk werd op grote schaal ‘vervalscht’ door ontroming en verdunning met veelal ondeugdelijk water. Dit bracht schade aan de gezondheid en verpestte een eerlijke handel. In 1878 en 1879 ontstonden er melkinrichtingen in negen steden, met het doel te komen tot ‘onverdunde, niet-ontroomde en onvervalschte melk’. In Arnhem werd het initiatief genomen door een groep van negen gegoede burgers, betrokken bij het welzijn van de Arnhemse burgers. In een brief van 16 september 1878,¹ door hen ondertekend, werden deze burgers uitgenodigd als gebruiker toe te treden tot de op te richten melkinrichting.

Wie waren deze negen initiatiefnemers? Hoe werd invulling gegeven aan de wens te komen tot ‘ongewaschen’ melk in Arnhem? Wat was het resultaat van dit initiatief?

Melkvoorziening in de tweede helft der 19^e eeuw

Melk werd gezien als een belangrijk voedingsmiddel, vooral bestemd voor kinderen en voor zwakke mensen. Ondernemende boeren rond steden verkochten daar de melk, de zogenaamde zelfslijters. In de zich ontwikkelende melkmarkt ontstonden verschillende vormen van melkafzet door speciale melkslijters, al of niet met tussenkomst van melkhandelaren. De beschikbaarheid van melk was niet altijd naar wens. Daarbij moeten we bedenken dat melkproductie, gekoppeld aan het seizoen van de grasproductie, sterk seizoenmatig verliep. Om in

de winter voldoende hoeveelheid drinkmelk te hebben werd het aantal koeien dat werd gehouden daarop afgestemd. Dat leidde er dan ook toe dat in de zomer meer melk werd geproduceerd, vanwege de grasbeschikbaarheid, dan voor drinkmelk noodzakelijk. Deze ‘overproductie’ werd op de boerderij door de boerin verwerkt tot boter en bij grotere hoeveelheden tot kaas. De boerenkaasproductie rond de grotere steden is hierdoor te verklaren.

Bij een goede afzet van melk was er echter vaak een tekort. Dat leidde al gauw tot ‘vermeerdering’ van de hoeveelheid door toevoeging van water. Dat viel bij een klein beetje niet erg op, melk bestaat immers voor ruim 87% uit water! Kranten verhaalden daar veelvuldig over. Maar bij toevoeging van water met meer dan ongeveer 30% kleurde de melk lichtblauw en oogde waterig. Er werd dan ook gezegd dat deze melk ‘een behandeling heeft gehad van een blauwe pomp’. In de melkhandel-keten was niet altijd duidelijk wie reeds water had toegevoegd. De laatste in de keten kwam daardoor veelal in problemen bij een verdere watertoevoeging. Het heette dan een zindelijke melkboer te zijn, ‘hij waste de melk voor aflevering, doch vergat het waswater te verwijderen’. In Utrecht is een keer een voortje in de melk aange troffen; het melkwater was in de haast nog even geschept uit de sloot! Toen in Zwolle op de melkmarkt gasverlichting was aangelegd ten behoeve van de avondverkoop van verse

ARNHEM, 16 SEPTEMBER 1878.

LM
26

Wij hebben de eer U kennis te geven, dat wij, in navolging van andere groote plaatsen, besloten hebben tot de oprichting eener *Melk-inrichting*, waardoor het U mogelijk wordt in het bezit te komen van zuivere, onvervalschte en niet aangefengde melk.

Om dit doel te bereiken, stellen wij ons voor, dat op een dagelijksch debiet van ongeveer *duizend liters* door ons kan worden gerekend.

Ten einde eenige zekerheid te verkrijgen omtrent deze veronderstelde hoeveelheid, wenden wij ons tot U met het beleefd verzoek, om aan den voet dezer circulaire wel te willen invullen, of Gij genegen zijt als melkverbruiker van bedoelde inrichting toe te treden en zoo ja op te geven, op welke hoeveelheid ongeveer Uw dagelijksch melkverbruik door U wordt geschat.

Indien U als verbruiker tot deze inrichting toetreedt, zullen wij U later doen weten, op welke wijze en uren (desverkiezende tweemaal daags) de melk aan de huizen wordt bezorgd.

DR. G. P. VAN TIENHOVEN.
MR. J. G. EVERWIJN.
A. A. H. BOON HARTSINK.
P. M. COCHIUS.
E. RUTGERS.
H. PRINS.
W. H. VAN BRAAM.
W. P. PITLO.
MR. K. M. G. DE MEIJER.

De Ondergeteekende wenscht toe te treden als verbruiker tot de *Arnhemse Melk-inrichting* en schat zijn dagelijksch verbruik op ongeveer liter.

Brief gedateerd 16 september 1878 van de negen initiatiefnemers met het plan te komen tot de oprichting van de Arnhemse Melkinrichting.

melk, bleek al gauw dat de melkverkoopsters een eindje opschoven om buiten de lichtbundels de melk te verkopen, de melk kon het licht niet verdragen.²

Melkverduunning met water was geen geheim. Het was min of meer geaccepteerd dat er meerdere kwaliteiten melk waren. De stedelijke overheden zagen daarin een

middel om de prijs van melk voor minder koopkrachtige mensen laag te houden. In gemeentelijke voorschriften stond dat voor de verdunning echter alleen loodvrij drinkwater, goedgekeurd duinwater of schuifwater mocht worden gebruikt. Het toevoegen van water aan melk is mogelijk ook geïnspireerd door de adviezen van artsen om koemelk te

verdunden met suikerwater bij vervanging van moedermelk voor baby's. Koemelk is voor een baby te rijk aan vet en eiwit. Dat de samenstelling van melk moest worden gecorrigeerd voor zuigelingenvoeding werd vanaf midden 19^e eeuw geadviseerd.³

De groeiende vraag naar goedkope melk leidde er toe dat allerlei twijfelachtige lieden naar middelen zochten om zo snel mogelijk rijk te worden. Het verdunden met zuiver water, dat ook ingekocht moest worden, was te duur. Sloot- en grachtwater werden dan ook al gauw populairder dan duin- of welwater, met alle gevolgen van dien. Uitbraken van tyfus en cholera waren voor lokale 'Gezondheid Commissies', onder aanvoering van de geneeskundig inspecteurs, dan ook de aanleiding om dergelijke praktijken te stoppen. Dat was de aanzet tot de oprichting van Melkinrichtingen in een negental steden in de jaren 1878/1879.

De vervalsing van melk bracht werk voor initiatiefnemers op het gebied van lokaal opkomende controlebureaus. Een bekend voorbeeld is de landelijke activiteit van het onderzoeksbureau van Dr. P.F. van Hamel Roos (1850 - 1935), te Amsterdam gestart begin 1878. Het was dezelfde Van Hamel Roos die augustus 1884 kwam met een *Maandblad tegen de Vervalschingen*.⁴ Het was een begin om deze praktijken van de diverse voedselervalsingen te bestrijden en aan de schandpaal te nagelen. Lokale gezondheidscommissies konden verder nog weinig uitrichten. Wetgeving kwam moeilijk op gang en goede analysemethoden waren nog niet voorhanden. Een doorslaggevend initiatief werd genomen op de algemene vergadering van Het Nederlandsch Congres voor openbare gezondheidsregeling in 1905. Dit leidde in 1907 tot de 'Codex Alimentarius' voor melk, een beschrijving van de definitie en analysemethoden voor melk.⁵

De komst van de eerste Arnhemsche Melkinrichting

In Utrecht werd begin februari 1878 het initiatief genomen om te komen tot de Utrechtse Melkinrichting met het doel 'de verkoop van zuivere, onvervalschte en niet aangeleng-

de melk' te realiseren. Deze melkinrichting stond onder direct toezicht van professoren van de diergeneeskundige faculteit te Utrecht. Met de melklevering werd begonnen begin mei; de akte van de oprichting van de vennootschap werd verleden op 27 mei 1878. Dit werd het landelijk voorbeeld voor de komst van melkinrichtingen in Nederland.

Per april 1876 was Dr. G. van Tienhoven (1835-1901) benoemd tot adjunct-inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht in Gelderland en Utrecht. Vanuit zijn positie zal hij een belangrijke rol hebben gespeeld bij het tot stand komen van melkinrichtingen zowel in Utrecht als in Gelderland. April 1878 was Van Tienhoven in Arnhem reeds betrokken bij initiatieven om te komen tot oprichting van een 'Vereniging tot onderzoek van Levensmiddelen'. Hieruit is voortgekomen de oprichting van een 'Bureau voor scheikundig en microscopisch onderzoek van levensmiddelen en drinkwater' van de apothekers Van Meidema en Van Aalst in de Roggestraat te Arnhem, in augustus 1878. Vervolgens is Van Tienhoven betrokken bij de oprichting van de 'Arnhemsche Melkinrichting' en maakte hij deel uit van het voorlopig bestuur.

In een bespreking ten huize van E. Rutgers, kastelein en stalhouder in de Steenstraat, begin september 1878, werden de contouren van het plan tot oprichting van de melkinrichting vastgelegd. Aanwezig waren naast dr. Van Tienhoven de apotheker Pitlo, mr. Everwijn, mr. Meijer, en Cochius. Uitgegaan werd van een benodigd kapitaal van f 10.000 te verkrijgen via aandelenuitgifte à f 250. Men wilde de melkinrichting vestigen in een ruim huis met kelders en zo mogelijk met tuin en schuur in het midden van de stad. Twee keer per dag zou de melk aan huis worden bezorgd. Zij zou goed worden gecontroleerd op deugdelijkheid. Men baseerde de berekeningen op een geschatte verkoop van 1000 liter melk per dag. Eventuele winst zou worden ingezet voor verlaging van de tarieven. Men dacht aan een 'man en een vrouw uit de landbouwende stand' en vijf knechts voor het rondbrengen van de melk en de uitvoering van werkzaamheden. Met deze uitgangspunten werd op een verga-

dering van aandeelhouders op 6 november 1878 goedkeuring verleend aan de ontwerpstatuten. De oprichters werden gekozen tot bestuursleden en de vergadering besloot tot aankoop van een bijzonder geschikt pand in het midden van de stad, gelegen in de Kerkstraat. Het plan was om mei 1879 te beginnen met het uitleveren van melk.

De akte van oprichting is gepasseerd op 7 juli 1879 door J. G. Troost (1847-1910), notaris te Arnhem. Zij werd door 31 aandeelhouders getekend, allen ingezetenen van Arnhem. De Koninklijke goedkeuring op het ontwerp der akte kreeg men op 16 juni 1879. De naam van de vennootschap werd 'de Arnhemse Melkinrigting' (AMI) met als doel-

stelling 'het koopen en verkoopen van zuivere, onvervalschte en niet aangelengde melk, het daaruit maken van boter en kaas en het handel drijven in deze en daarmee verwante artikelen'. Het maatschappelijk kapitaal van f 40.000 werd samengesteld uit aandelen à f 250. Elk aandeel gaf één stem met dien verstande dat maximaal twee stemmen per comparant konden worden uitgebracht. Het bestuur bestond uit negen personen. De eerste bestuurders werden in de akte vermeld.

De eerste melk werd geleverd op 16 mei 1879. Daarmee was de wens om een beker 'ongewaschen' melk te kunnen drinken gerealiseerd.

Het gebouw van de eerste Arnhemse Melkinrigting in het gedenkboek van het brandwezen, eind 19e eeuw. (Gelders Archief 1523 - 64-0045)

De ondertekenaars van de brief van 16 september 1878. Het waren de eerste bestuurders genoemd in de akte van 7 juli 1879 met aldaar hun opgegeven beroep en leeftijd.

Naam	levensjaren	beroep	leeftijd
Tienhoven, Dr. G.P. van	1835 - 1901	geneeskundig inspecteur	44
Everwijn, Mr. J.G.	1837 - 1896	rentenier	42
Boon Hartsink, A.A.H.	1849 - 1933	bankier	30
Cochius, P.M.	1839 - 1891	fabrikant	40
Rutgers, E.	1823 - 1901	koopman	56
Prins, H.	1851 - 1897	rentenier	28
Braam, W.H. van	1851 - 1918	fabrikant	28
Pitlo, W.P.	1844 - 1893	apotheker	35
Meijijer, Mr. K.M.G. de	1847 - 1919	advocaat	32

De goeode Arnhemse burgers als oprichters.

Zoals vermeld, was de open brief van 16 september 1878 ondertekend door negen initiatiefnemers. Opvallend is dat de volgorde van hun namen niet alfabetisch was zoals later in de akte van oprichting. Dit suggereert een volgorde van belangrijkheid van de inbreng bij het initiatief. Het waren allen goeode en vermogende inwoners van Arnhem. Wie waren zij?

Dr. Gerrit Pieter van Tienhoven (1835-1901) studeerde geneeskunde in Utrecht en promoveerde in 1862 op een gynaecologisch onderwerp.⁶ Hij werd arts in Tiel en in 1868 benoemd tot geneesheer-directeur van het burgerlijk gasthuis in 's-Gravenhage. Per 15 april 1876 werd hij adjunct-inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Gelderland en Utrecht. Hij ging wonen in Arnhem, werd lid van de gemeenteraad en was actief in meerdere openbare functies en commissies. Per 15 februari 1879 werd hij wederom benoemd in zijn vorige functie te 's-Gravenhage. Daar zou hij blijven tot midden 1891. Per september 1891 werd hij lijfarts van H.M. de Koningin-regentes en haar dochter, Koningin Wilhelmina. Deze functie heeft hij gehouden tot zijn overlijden.

Vanuit zijn expertise, gynaecologie en hygiëne, zal hij gedurende de drie jaar als inspecteur in Gelderland en Utrecht zich be-

trokken hebben gevoeld bij de voeding van jonge kinderen en is het logisch dat hij zich ging bemoeien met de praktijk van knoerijen met melk. Hij zal de expert en waarschijnlijk de drijvende kracht zijn geweest in de groep van initiatiefnemers voor 'onvervalschte' melk in Arnhem. Ten tijde van het passeren van de akte van oprichting op 7 juli 1879

Dr. Gerrit Pieter van Tienhoven. (Collectie Bibliotheca Tienhoviana, Bijzondere collecties Utrecht University Library)

was hij reeds vertrokken naar zijn nieuwe functie. In de akte wordt gerefereerd aan de vacature voor de negende bestuurder die in de eerste algemene vergadering zal worden gekozen. Deze vacature zal ongetwijfeld zijn ontstaan door zijn vertrek.

Mr. Jacobus Gijsbertus Everwijn (1837-1896) studeerde rechten in Leiden en verwerfde daar de doctorstitel. Mei 1865 legde hij het examen voor kandidaat-notaris af. Hij wordt juli 1865 burgemeester van Buurmalsen en is daarnaast tevens kandidaat-notaris in Arnhem. In 1867 maakt hij promotie, door zijn benoeming tot burgemeester van de buurgemeente Culemborg. Mr. Everwijn was lid van de redactie van het *Tijdschrift voor het notaris-ambt*, een uitgave van Thieme te Arnhem, onder verantwoordelijkheid van de Broederschap. Na enige strubbelingen wordt hem juli 1872 eervol ontslag verleend als burgemeester van Culemborg. Tot dan was hij voorzitter van de lokale afdeling van de Geldersche Maatschappij van Landbouw. Eind 1873 kreeg hij van een vertegenwoordiging van ingezetenen van Culemborg 'als blijk van hulde en toegenegenheid' een gouden gedenkpenning.

Mr. Everwijn was kennelijk zeer vermogend. Op een Parijse veiling kocht hij een landgoed groot 875 hectare, gelegen op het Emmeriker Eiland. Hier begon hij een bekende schapenhouderij en later een kaasfabriek. In de akte van oprichting staat nog als beroep aangegeven rentenier.

Adriaan Adama Henri Boon Hartsinck (1849-1933) was bankier, wat hem met de paplepel zal zijn ingegeven. Zijn vader M.S. Boon Hartsinck (1806-1886) was namelijk bankier in Amsterdam en zeer vermogend. Adriaan ging in zijn voetsporen verder en werd medebeheerder van De Arnhemsche Bankvereniging. Deze had hij opgericht samen met Johannes Carel Hendrik Heldring (1843 -1896). Heldring trad in 1877 terug en werd opgevolgd door Th. Meyer die wegens ziekte moest stoppen en op zijn beurt in 1883 werd opgevolgd door Karel Anne Frans Jan Pliester (1848 -1899).

Adriaan Hartsinck was ook betrokken bij het oprichten van meerdere ontwikkelings-

maatschappijen. Te noemen zijn petroleumwinning en koffieplantages op Java, spoorwegmaatschappijen in Verenigde Staten en koolzuurfabrieken in Engeland. In de regio Arnhem was hij actief betrokken bij ontwikkeling van bouwterreinen in de stad, de wielbaan en tramweg in Velp en een kiesvereniging in Arnhem. Daar hoorde natuurlijk ook de oprichting van de melkinrichting bij.

Eind februari 1899 trad hij terug als behorend vennoot van De Arnhemsche Bankvereniging. Die gaat dan verder met K.A.F.J. Pliester als enig vennoot en met Coenraad Constant Lincker, die daar reeds 28 jaar procuratiehouder was. De naam wordt dan De Arnhemsche Bankvereenging Pliester & Co. Eén maand later, april 1899, overleed Karel Pliester plotseling op 51-jarige leeftijd. Het vervolg van de bank verloopt daarna catastrofaal, met name onder het bewind van mr. K.M.G. de Meijier, een medeoprichter van de melkinrichting.

Petrus Marinus Cochius (1839-1891) werd geboren op Java waar zijn vader luitenant-generaal was. Hij treedt toe tot de marine in 1855 en krijgt daar in 1868 eervol

*Petrus Marinus
Cochius.
(www.geni.com)*

ontslag. Hij huwt in 1867. In november 1871 wordt hij burgemeester van Rijswijk waar hij april 1875 zijn ontslag neemt. Dan volgt een grote stap. Cochius treedt toe als vennoot, samen met W.H. van Braam, tot de firma 'Verwaaijen & Sprenger' Stoom- Band- en Lintfabriek te Arnhem. De eigenaren van deze Stoombandweverij zijn dan Sprenger, Cochius en Van Braam. Deze firma ontwikkelt zich tot een succesvolle bandenfabriek. Cochius was actief in vele maatschappelijke commissies.

Evert Rutgers (1823-1901) is geboren te Wageningen, waar zijn vader stal- en logementhouder was van het bekende Hof van Gelderland. Hij huwde in 1850 met de dochter van de stalhouder en koopman J.P. Florissen (1793 -1849) in de Steenstraat in Arnhem; deze man was een jaar tevoren overleden. Samen met zijn zwager, A. Jas Florissen (1800 -1865), zette hij het kasteleinsbedrijf, annex stalhouderij, aan de Steenstraat voort. Het was en bleef een centrum voor veilingen, verkopen en paardenhandel. In advertenties en berichten noemde hij zich E. Rutgers Florissen, daarmee leunend op de naamsbekendheid van zijn schoonvader.

Door zijn activiteiten speelde hij al snel een centrale rol in diverse landbouworganisaties. Hij raakte betrokken bij de Geldersche Maatschappij van Landbouw, werd secretaris van het Onderlinge Arnhemsche Veefonds en was lid van de Gemeentelijke cholera commissie. Daardoor was hij goed ingevoerd in de boerenmaatschappij en was het logisch dat hij werd betrokken bij het initiatief om te komen tot een melkinrichting in Arnhem. Het was in zijn huis dat de eerste vergadering werd belegd die leidde tot het tot stand komen van de Arnhemsche Melkinrichting. Hij werd lid van het bestuur en later commissaris, wat hij tot aan zijn dood zou blijven. Hij was in 1875 medeoprichter van de vereniging ter bescherming van dieren en in 1879 betrokken bij de oprichting tot exploitatie van een slachterij. Hij was zo vermogend dat hij genoteerd is op de lijst hoogstaangeslagenen der directe Rijksbelastingen.

Hugo Prins (1851-1897), jongste kind in een gezin van elf kinderen, werd als zesjarige in 1857 al wees, toen kort na elkaar zijn beide ouders stierven. Zijn vader had rechten gestudeerd in Leiden en was een 'aanzienlijk inwoner' van Rotterdam, bestuurder (raads-lid, wethouder, burgemeester en lid Provinciale Staten) en zeer vermogend. Zijn moeder was barones Van Rhede van Oudtshoorn. De oudste zoon uit het gezin, ook vooraanstaand jurist, werd voogd over de minderjarige kinderen. Hij werd in 1886 in de adelstand verheven. Met deze achtergrond is het te begrijpen dat Hugo op 28-jarige leeftijd, in

de oprichtingsakte van de Melkinrichting in 1879, rentenier van beroep werd genoemd.

Hugo huwde in 1875 met een dochter van generaal-majoor Tolsma en woonde in Arnhem. Hij was betrokken bij meerdere maatschappelijke organisaties in Arnhem en was lid van het bestuur van Musis Sacrum. In 1883 ging hij in de wijnhandel en trad als vennoot toe bij de firma La Chapelle en Vongers. Tot zijn overlijden, op 46-jarige leeftijd, was hij als secretaris en commissaris betrokken bij de Arnhemsche Melkinrichting en daarnaast ook bij de wijnhandel.

Willem Hendrik van Braam (1851-1918) komt uit een familie van marine officieren. Een van zijn voorvaderen was Jacob Pieter van Braam (1737-1803) die eind 18^e eeuw het Nederlands gezag vestigde op de Riouw-archipel in Sumatra. Willem Hendrik begon 15 jaar oud als adelborst 3^e klasse bij de marine, kreeg 10 jaar later eervol ontslag als 1^e luitenant ter zee en verliet uiteindelijk de marine als kapitein in 1881.

Portret van W.H van Braam in uniform omstreeks 1875. (www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-F-F02801)

Samen met oud-luitenant ter zee bij de marine Peter Cochius, trad hij in april 1875 toe als vennoot bij de firma Verwaaijen & Sprenger. Deze firma werd in 1907 omgezet naar 'de N.V. Arnhemsche Bandfabriek' met M. ten Kate (1846-1937) als mededirecteur. Het bandenbedrijf maakte een grote groei

door en werd een belangrijk werkgever waar rond de 200 personen hun inkomen verdienden. Als een vooraanstaand fabrikant in Arnhem werd Van Braam als commissielid of commissaris betrokken bij meerdere maatschappelijke organisaties. Betrokkenheid als jong industrieel bij de oprichting van de Arnhemsche Melkinrichting was geheel in de lijn van zijn activiteiten. Hij bouwde in 1874 een kapitale villa aan de Utrechtsestraat en woonde daar tot 1918, waarna het pand werd ingericht als kantoor voor de P.G.E.M.. In 1918 heeft hij nog, samen met de toenmalige burgemeester Baron van Heemstra, de Geldersche Industriële Club opgericht.

Willem Pieter Pitlo (1844-1893) was een zoon van een Arnhemse loodgieter/pompenmaker. Zijn schoonvader was architect in Arnhem. Hij huwde in 1868 en adverteerde vanaf dat moment voor producten van zijn apotheek gevestigd in de Rijnstraat. Samen met collega apothekers was hij in 1878 betrokken bij het plan te komen tot de oprichting van 'een Vereniging tot onderzoek van levensmiddelen'. In mei 1878 vestigde hij, via een ingezonden brief in de *Arnhemsche Courant*, de aandacht op een simpele methode om vervalsing van melk te kunnen opsporen. Hierdoor zal Pitlo ook betrokken zijn geraakt bij het initiatief om te komen tot het leveren van onvervalste melk. Bij de eerste besprekingen over het plan voor een melkinrichting, op 1 september 1878, was Pitlo dan ook betrokken. Hij werd bestuurder en later commissaris, wat hij zou blijven tot aan zijn overlijden op een leeftijd van 48 jaar.

Mr. Karel Marie Gijsbert de Meijier (1847-1919) was een zoon van Dr. A C Meijier (1804-1882), predikant bij de Hervormde gemeente te Arnhem. Hij studeerde rechten in Leiden en promoveerde op een proefschrift getiteld *De geschiedenis van het Nederlandsche patentrecht*, januari 1870. Hij vestigt zich als advocaat in Arnhem en huwt april 1873. Naast zijn advocatuur is hij ook actief in het onderwijs, hij was onder andere enige jaren leraar staatshuishoudkunde aan de HBS te Wageningen. Hij wordt plaatsvervanger-rechter bij de arrondissementsrechtbank en het kantongerecht in Arnhem. Als

advocaat is hij betrokken bij vele faillissementen. Vanuit zijn functie als voorzitter van de verbruikerscoöperatie 'Eigen Hulp' per januari 1878 is het logisch dat hij wordt betrokken bij de initiatieven voor de oprichting van een melkinrichting. Hij treedt toe tot het bestuur en wordt commissaris.

Vanaf de zomer van 1899 verandert zijn situatie. Karel de Meijier is dan onder meer ook commissaris en adviseur bij de Arnhemsche Bankvereniging. Als Karel Pliester in april 1899 plotseling komt te overlijden wordt er kennelijk een oplossing bedacht waarin een rol is weggelegd voor Karel de Meijier. Begin mei 1899 worden tot directeur gekozen Coenraad Lincker en Karel de Meijier. Op dat moment treden de heren Mr. I. Everts BHzn. en Mr. F.N.L. Aberson terug, ondanks het indringend verzoek dit niet te doen. Kennelijk is er onenigheid over de te volgen koers. De naam van de firma Arnhemsche Bankvereniging blijft daarbij Pliester & Co. Dit lijkt een indicatie voor het plan om de zoon van Karel Pliester in de directie te benoemen na zijn afstuderen. Gesinus Pliester studeert januari 1901 af in Utrecht en promoveert juli daarop tot doctor in de rechtswetenschappen.⁷ September treedt hij in het huwelijk met mej. N.H.M. de Vries. Oktober 1901 wordt Mr. Gesinus Wilhelm Carel Pliester (1875 -1936) benoemd als mededirecteur. De leiding van 'Pliester & Co' was daarmee in handen van de ervaren boekhouder Coenraad Lincker, de bekwame advocaat met onberispelijke reputatie Mr. Karel de Meijier die echter geen ervaring had in bankzaken en de nog jeugdige onervaren Mr. Gesinus Pliester.

Zes jaar later, eind augustus 1907, blijkt Coenraad Lincker te zijn gevluht! Door risicovolle speculaties, vooral met beleggingen in petroleumbedrijven, werden grote verliezen geleden. Onder leiding van Lincker, die 'onbegrensd vertrouwen genoot', zijn malversaties gepleegd in de balansen. De commissarissen zijn 'onwetend' en mededirecteuren 'ondeskundig'. De laatste jaren was nog wel 12% en 6 % dividend uitgekeerd! Op 26 augustus 1907 gaat de Arnhemsche Bankvereniging failliet, een catastrofaal einde van de bank. Vele vermogenden hadden hun

geld aan deze bank toevertrouwd en zijn nu gedupeerd. Het was een 'rijkelui's crisis'. Voor de aanhouding van de voortvluchtige Coenraad Lincker wordt een beloning uitgelooft van f 600, maar hij zal niet worden gevonden. Mr. Pliester en mr. de Meijier (na een zelfmoordpoging) worden gearresteerd en krijgen elk anderhalf jaar gevangenisstraf na cassatie. De familie van De Meijier, van hoog aanzien in de Arnhemse elite, is daardoor zwaar getroffen. De Meijer gaat na het uitzitten van zijn gevangenisstraf in Nijmegen wonen en sterft daar op 71-jarige leeftijd.

De operationele start aan de Kerkstraat.

Men had dus besloten een pand te kopen in de Kerkstraat. Daar was de houthandel en houtzagerij van de 'firma J. en N. Verburgt' gevestigd. Deze firma was 19 september 1867 bij akte opgericht met de vennoten Jacobus Verburgt Janszoon, Nicolaas Verburgt en diens zoon Gerhardus Jacobus. Nicolaas Verburgt (1802-1872) was actief als koopman, lid van de gemeenteraad en lid van de cholera-commissie. Via deze cholera-commissie was er intensief contact tussen hem en zijn mede-commissieleden W. Pitlo en E. Rutgers, die initiatiefnemers waren van de melkinrichting. De 'firma J. en N. Verburgt' werd op 9 januari 1878 ontbonden en door Ger-

hardus Jacobus voor eigen rekening elders voortgezet. Het pand in de Kerkstraat kwam daarmee beschikbaar voor de vestiging van de melkinrichting.

De secretaris van het bestuur, H. Prins, plaatste een advertentie met een oproep voor 'een Man en Vrouw, zonder inwonende Kinderen, bekend met alles wat tot de Melkerij en Boterbereiding behoort, tegen genot van vrije woning en salaris à f 8 per week'.⁸ Boterbereiding was het vak van de boerin. Het was dus nodig dat zij de handen vrij had om boter te maken en geen kinderen te verzorgen. Vervolgens waren er vanaf medio februari in advertenties oproepen aan veehouders voor 'de aanbesteding van de dagelijkse levering van melk'. De voorwaarden waren ter inzage bij de secretaris. Dat waren eisen betreffende samenstelling van de melk, hygiëne bij melkwinning, gezondheid van de koeien, inspectie der stallen en leveringstijden. De aanlevering van de melk moest geschieden in de zomermaanden om 6 uur en de wintermaanden om 6.30 uur in de ochtend en om 17.00 uur in de middag. De melkprijs was in de zomer 7 cent per liter en in de winter 9 cent per liter. Contracten golden voor een jaar, van mei tot en met april. Opzegging diende te gebeuren vóór 1 februari. Het streven was om de contractuele

Foto Kerkstraat uit jubileumboekje 1904.

hoeveelheid aan te leveren melk steeds iets hoger te plannen dan de af te leveren melk aan de abonnees. Hierdoor wilde men voorkomen dat er een melktekort zou kunnen optreden en men nee moest verkopen. Het overschot aan melk werd dan gekarnd, zodat er een geringe hoeveelheid boter en karnemelk beschikbaar kwam.

In principe fungeerde de melkinrichting als makelaar van 'onvervalschte melk'. Melk werd onder controle aangekocht, onder controle aangevoerd en onder controle afgeleverd. De melkinrichting werd hiermee de schakel tussen de melkleveranciers en de klanten. De abonnee betaalde 11 cent per liter melk. Melkkannen van vertind ijzer à 1, 2 of 3 liter waren verkrijgbaar bij Louis Nagel te Arnhem. De eerste melk werd aangeleverd op 16 mei 1879 om zes uur in de ochtend. Om kwart over negen waren alle melkkarretjes weer terug van de 'kalanten'. Daarmee begon de bijna 125-jarige melkhistorie van Arnhem.

De directeuren

Bij de oprichting was bepaald het beheer van de melkrichting op te dragen aan het bestuur, dat de taken dan regelt en verdeelt. Er kwam geen formele aanstelling van een directeur, alhoewel begin december 1878

in meerdere kranten de melding verscheen dat 'De heer S. Lycklama à Nyeholt te Wageningen is benoemd tot directeur der in Mei 1879 te Arnhem te openen melkinrichting'.⁹ Misschien heeft de doorslag gegeven om geen directeur aan te stellen de wens om te besparen op de kostenpost van f 1000 per jaar als salaris, zoals genoemd voor Utrecht.

Een oplossing werd waarschijnlijk bij toeval en door omstandigheden gevonden door de contacten in het netwerk van apothekers,¹⁰ leden van de geneeskundige raad en van het natuurkundig genootschap. Deze contacten hielpen bij het inschakelen van deskundigheid voor de uit te voeren analyses en controles. In dat netwerk was op dat moment aanwezig G. H. Beer, apotheker eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger, sinds mei 1877 met ziekteverlof voor twee jaar. Beer was kennelijk vanaf het begin betrokken bij de Arnhemsche Melkinrichting. De regelmatig verschijnende advertenties daarvan werden vóór de opening ondertekend door 'H. Prins, secretaris' en vanaf midden mei 1879 door 'De Directeur'. Dit wijst er op dat toch iemand door het bestuur was aangewezen voor de dagelijkse technische leiding. Dat was toen zeer waarschijnlijk reeds de heer Beer. Bij de eerste statutenwijziging, van 15 maart 1883, werd vastgelegd dat

Foto melkleveranciers uit jubileumboekje 1904 bij poortje in de Kerkstraat.

de leiding van de vennootschap werd opgedragen aan 'de directeur'. Vanaf dat moment werden alle advertenties ondertekend met 'De Directeur, G.H. Beer'. Hij was daarmee ook formeel de eerste directeur.

Godschalk Hermanus Beer (1829-1899) was zoon van Hermanus Samuel Beer en Sophia Godefroi, een joodse familie uit Amsterdam. Juli 1854 werd hij aangenomen als kwekeling bij de militaire geneeskundige dienst voor Oost-Indië. April 1855 vertrekt hij vanuit Harderwijk naar Oost-Indië als apotheker derde klasse. In de loop van de tijd volgen bevorderingen naar tweede en eerste klasse apotheker en wordt hij lid van de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië. Eind 1870 komt Beer voor een tweejarig verlof naar Nederland. Een jaar later trouwt hij met Eva Jeannette Stibbe (1847 -1928) te Antwerpen, dochter van Joseph Salomon Stibbe en Antje Tels. Oktober 1872 is hij weer terug in Nederlandsch-Indië en als militair apotheker werkzaam in het groot militair hospitaal te Soerabaja. Augustus 1874 volgt overplaatsing naar het scheikundig laboratorium te Weltevreden. Midden 1877 vertrekt hij met zijn vrouw en twee kinderen naar Nederland met twee jaar ziekteverlof. Het lijkt waarschijnlijk dat de bestemming Arnhem te maken heeft met de aanwezigheid van het Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek. In maart 1880 meldt *De Nederlandsche*

Staatscourant dat hem per 1 april 1880 eervol ontslag is verleend met toekenning van pensioen. Beer was dus beschikbaar om de functie van directeur op zich te nemen bij de start van de melkinrichting. Hij had de juiste expertise om toezicht te houden op een strikte en correcte uitvoering van het verzorgen van een geborgde melkvoorziening.

Beer heeft zich in de pioniersfase van de gecontroleerde melkvoorziening zeer nadrukkelijk gemanifesteerd en zich snel tot een autoriteit weten op te werken. Hij was als deskundige aanwezig op meerdere congressen en schreef meerdere ingezonden brieven en verhalen over melkaangelegenheden in vakbladen. Op de 35^e jaarlijkse bijeenkomst van het Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres te Wageningen in 1882 werd aan zijn inzending over 'graphische tabellen van melkonderzoek' een eerste prijs toegekend. Hij werd bekend door zijn manier van vastleggen, rapporteren en presenteren van de melkonderzoekresultaten. Zomer 1887 stelde hij een brochure samen met de titel *Een kijkje in de Arnhemsche Melkinrichting*.¹¹ Deze brochure van 51 pagina's werd beschikbaar gesteld aan alle abonnees tegen betaling van 25 cent.¹² Op de wereldtentoonstelling van 1895 te Amsterdam kreeg hij de gouden medaille voor 'onderzoek van voedingsmiddelen' met zijn 'ingezonden tabellen van melkonderzoek van het jaar 1880 af tot 1895'. Beer was bestuurslid van het Natuurkun-

Advertentie AMI in Arnhemsche Courant van 29 januari 1912 met voor het eerst het gebruik van de 'Beer-logo'

Arnhemsche Melkinrichting
Kerkstraat. — Telefoon 1033.

Noteert vanaf Dinsdag 30 Januari
Prima BOTER
f 1.65 per Kg.

Karnemelksche Gort
11 cent per flesch.

Onze boterprijzen zullen verder steeds gelijk zijn aan die van gelijksoortige inrichtingen.

The advertisement features a central logo of a bear standing on its hind legs, holding a milk bucket in its right paw and a wooden staff in its left. The bear is enclosed in a circular border with the text 'ARNHEMSCHE MELKINRICHTING' at the top and 'KERKSTRAAT TELEFON 1033' at the bottom.

Het BESTUUR der »Arnhemsche Melkinrichting» verzoekt haren abonné's *beleeft* maar *dringend*, om aan de **Bedienden**

GEENE Nieuwjaarsfoolen te geven.

Aan elken bediende zal door het Bestuur eene **gift** worden uitgereikt.

Het hoopt op deze wijze te voorkomen, dat de eene abonné beter dan de andere bediend wordt en tevens dat de bedienden verleid worden misbruik van sterken drank te maken.

Namens het Bestuur,
De Directeur.

Een advertentie van 31 december 1879. Op dergelijke wijze werd gecommuniceerd over diverse aangelegenheden met de abonnees via de Arnhemsche Courant.

dig Genootschap in Arnhem en bracht de wetenschap in praktijk. Op de tentoonstelling bij gelegenheid van het 50-jarig jubileum van de Nederlandsche Maatschappij van Geneeskunde, juli 1899 in Scheveningen, had Beer 38 banden grafische tabellen ingezonden. Hiermee werd aan het publiek gedemonstreerd hoeveel zorg werd besteed aan de levering van een zuiver en deugdelijk voedingsmiddel. In dit geval betrof het gesteriliseerde kindervoeding. Kort hierna overleed hij vrij plotseling, na een kort ziekbed, op 9 oktober 1899 in Arnhem. Zijn tweede zoon volgde hem op.

Herman Beer (1874 – 1958) is nog geboren in Soerabaja. Hij huwde in 1908 met de in Italië geboren Emma Gilia Long. Op de 'Gewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders' op zaterdag 26 mei 1900 is Herman benoemd tot directeur. Hij toonde zich een waardig opvolger van zijn vader en was zeer actief in de zuivelwereld. Bij het 25-jarig bestaan, in mei 1904, is door Herman een boekje uitgebracht van 36 pagina's waarin foto's zijn opgenomen met de omschrijving van de melkinrichting en de bereiding van de producten.¹³ Opkomende concurrentie, nieuwe producten en marktontwikkeling zijn nieuwe omstandigheden waarmee Herman te maken krijgt. Vanaf 1912 gebruikt hij in reclame-uitingen een beer als logo.

H. Beer behoorde in 1904 bij de initiatief-

nemers tot de oprichting van de Nederlandse Bond van Melkinrichtingen en Fabrieken van Melkproducten. Ook bij het initiatief voor een tijdschrift voor de particuliere zuivelfabrieken was hij als voortrekker betrokken. Hij was jaren lang redacteur van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Melkhygiëne*, het vakblad voor de particuliere zuivelindustrie.

De effecten van de Eerste Wereldoorlog op de melkprijs bracht ontevredenheid onder de veehouders, die daarom aanstuurden op coöperatieve verwerking van melk. Dat leidde tot de oprichting van de Coöperatieve Arnhemsche Melkinrichting en Zuivelfabriek (CAMIZ) op 22 mei 1919 en de benoeming van een directeur J.C. Penning (1887 – 1947).¹⁴ De AMI is toen opgegaan in de CAMIZ. Herman Beer met zijn brede netwerk in de zuivel ging toen aan de slag bij de N.V. Verenigde Amsterdamse Melkinrichting en vervolgens eind 1924 als directeur bij de Haagsche Melkinrichting De Nieuwe Landbouw. Daar gebruikt hij weer zijn in 1912 geïntroduceerde Beer logo. Hij overleed op 83-jarige leeftijd in Den Haag.

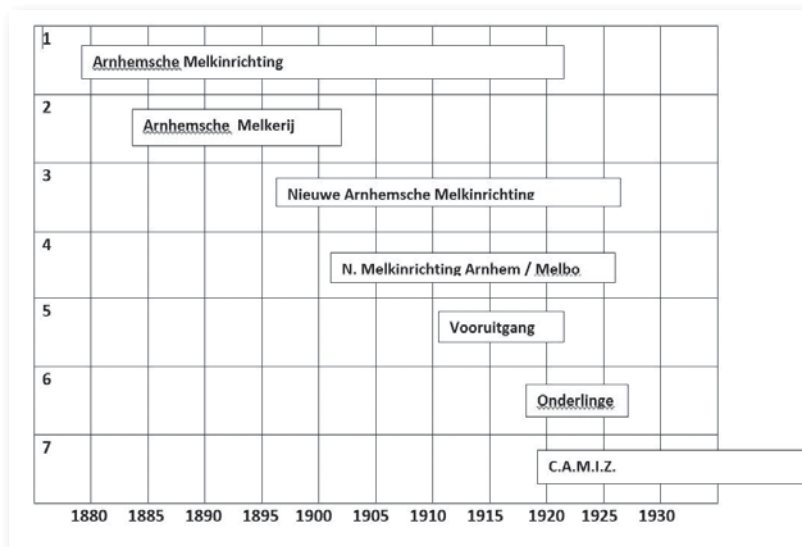
De eerste jaren van operatie

Een melkinrichting is een geheel nieuwe instelling voor de 19^e eeuw. Het begin is dan ook noodzakelijkerwijs een leerproces van technische en logistieke zaken. De apparatuur van de inrichting was nog eenvoudig en betrof meetbascule, melkreservoir, reinigungscentrifuge, melkpomp en koeler en daarnaast een karn voor de bereiding van boter uit de overgebleven melk. Voor die boterbereiding werd zoals gezegd een boerin gezocht. Haar man moest een weinig admi-

Arnhemsche Melkinrichting,
KERKSTRAAT.
IJSGANG is oorzaak, dat de Melk in enkele wijken 20—30 minuten later dan gewoonlijk gebracht wordt.
DE DIREKTEUR.

Advertentie van 9 januari 1889 in de Arnhemsche Courant met vermelding van oorzaak vertraagde melklevering.

De belangrijkste melkinrichtingen in de eerste 50 jaar te Arnhem.
[Nummerv verwijzing in de tekst]

nistratie kennen en toezicht kunnen houden over het geheel. Zindelijkheid en orde bij het werk zijn hoofdvereisten.

De eerste jaren waren er 15 à 20 leveranciers met ca. 325 koeien die ca. 800.000 liter per jaar aanleverden. De melk kwam uit de regio rond Arnhem van de geselecteerde veehouders. Tot de leveranciers behoorde onder andere W. Hoolboom uit de Klomp bij Veenendaal, die de melk aanleverde via de Rijnspoor. De melk van P. van de Sandt van huis Reeth bij Elst werd twee keer daags per paardenrijtuig aangevoerd. De scheikundige analyse van de melk werd uitgevoerd in overleg met dr. W. Meijering, scheikunde leraar aan de HBS. De melk werd door wijkbedienden in de wijken rondgebracht, hiervoor waren negen melkventerwagentjes beschikbaar. In een melksalon in de Kerkstraat was gelegenheid om een glas melk te gebruiken.

De communicatie met de abonnees verliep via advertenties in de *Arnhemsche Courant*. Het betroffen mededelingen van allerlei aard. Het bespreken van klachten, beschikbaarheid van karnemelk, ijsgang of hoog water als gevolg waarvan de melklevering vertraagd was, prijzen en verkrijgbaarheid van melk en boter en natuurlijk het aankondigen van nieuwe producten. Als nieuwe producten verschenen achtereenvolgens kochemelk en -boter, gesteriliseerde melk, kindermelk,

grasboter, room, flessenmelk, koffiemelk, yoghurt en karnemelkse gort.

Vanaf het eerste jaar verzocht het bestuur 'om aan de Bedienden geene Nieuwjaarsfooiën te geven' om drankmisbruik te voorkomen. Om onderscheidend te blijven met de opkomende en imiterende concurrentie kregen de bedienden bedrijfskleding. De melkinrichting groeide langzaam, de resultaten waren goed en aan aandeelhouders werd rond 10 % dividend uitgekeerd. Door Herman Beer werd, kort na zijn aantreden in 1900, aan de bedienden vier dagen vakantie toegezegd met doorbetaling van loon.

De sanering van de melkvoorziening in Arnhem

Het succes van de AMI, de eerste melkinrichting [nr.1], werd door de andere melkboeren en melkslijters natuurlijk ook opgemerkt, de consumentenmelkprijs was hoog en dat trok nieuwe marktpartijen aan. Het uitgangspunt van de AMI was dat de melkleverancier een goede prijs mocht hebben, voor de waarborg van zuivere melk en de daarop geldende strikte controle moest worden betaald. Daarin zat de kracht maar ook de kosten. De vraag was natuurlijk of de belofte van zuivere onvervalste melk ook door nieuwkomers op de melkmarkt kon worden waargemaakt. Naast de CAMIZ waren er nog vijf bedrijven

die een belangrijke rol hebben vervuld in de melkvoorziening tot ongeveer 1930. We zullen ze nummeren.

De eerste concurrent, vanaf 1883, was de Arnhemsche Melkerij [nr.2]. A. Engelsing was er directeur, de melkerij was gevestigd aan de Weerdjesstraat. Er kwam van hem ook een vestiging in Velp. De aanpak was gekopieerd van de AMI. In de veelvuldige advertenties van de 'Stoom-Natuur-Botermakerij' stonden gegevens over de samenstelling van de melk en geruststellende uitspraken van een veearts over de gezondheid van het vee. Hij kwam als eerste met de claim van melk van tbc-vrij melkvee. Waarschijnlijk heeft de sterke start van de Nieuwe Melkinrichting Arnhem (1903) een te zware concurrentie opgeleverd en is daardoor een eind gekomen aan deze melkerij.

Waarschijnlijk in 1896 is W.J. de Boer begonnen als melkslijter aan de Jacob Cremerstraat. De slijterij is daarna geleidelijk uitgegroeid tot een kleine melkinrichting met de naam Nieuwe Arnhemsche Melkinrichting [nr.3]. De keuze van de naam zal bedoeld zijn om te kunnen profiteren van de naam van de reeds gevestigde bedrijven. Begin 1910 kreeg De Boer een Hinderwet vergunning voor een inrichting voor zuivelbereiding aan de St. Peterlaan. Vijf jaar later is er weer een verplaatsing van zijn bedrijf, nu naar de Prins Hendrikstraat. In 1926 raakt de Nieuwe Arnhemsche Melkinrichting betrokken bij de toen uitgebroken melkoorlog en volgt de aansluiting bij de CAMIZ.

De meest serieuze concurrent voor de AMI werd een nieuwe zuivelfabriek aan de Karel van Gelderstraat, de Nieuwe Melkinrichting Arnhem [nr.4]. Deze fabriek startte begin 1903 onder de leiding van H.W.C.J. Castens, een bekwaam zuivelvakman en zeer actief in de zuivelorganisaties. In 1918 werd de naam gewijzigd in Melbo. Begin 1926 overlijdt Castens plotseling op 49-jarige leeftijd.

In 1914 is de arbeiderscoöperatie De Vooruitgang [nr.5] een eigen melkinrichting begonnen. Deze is in 1920 opgegaan in de CAMIZ. In 1926 brak een strijd los tussen de CAMIZ en andere gegadigden betreffende de overname van de Melbo. Deze 'melkoorlog'

is eind 1926 in het voordeel van de CAMIZ beslecht. Het resulteert in het begin van de zo gewenste sanering van de melkvoorziening in Arnhem.

De Coöperatieve Melkinrichting en Zuivelfabriek de Onderlinge [nr.6] is opgericht 16 september 1919 door een zevental zelfstandige melkslijters als reactie op de oprichting van de CAMIZ. Hierdoor probeerde men een vuist te maken tegen de coöperatieve boeren verenigd binnen de CAMIZ [nr.7]. In het hectische jaar 1926 is overeengekomen dat de melk en melkproducten van de leden van De Onderlinge zullen worden betrokken van de CAMIZ. Hierdoor was melkaanvoer en melkverwerking in één coöperatie verenigd. Grote kostenbesparingen waren daarvan het gevolg. De directeur van de CAMIZ, J.C. Penning, heeft hierbij een grote rol gespeeld. De melkverwerking in Arnhem was in bijna vijftig jaar gegroeid van 800.000 tot 16.000.000 liter per jaar.

Arnhemsche
Melk-
 inrichting

TER HERINNERING
AAN HAAR
25 JARIG BESTAAN

15 MEI 1904.

Voorblad van boekje ter gelegenheid van 25 jaar AMI in 1904.

Nabeschouwing

In de tweede helft van de 19^e eeuw stond de voedselvoorziening nog nauwelijks onder controle van de overheid. Lokale gemeentelijke besturen hadden enig toezicht hierop via de geneeskundige inspectie en gezondheid-commissies. Controle op vervalsingen was er niet of verre van toereikend. De voedseldistributie tijdens de eerste wereldoorlog bracht de eerste bemoeienis van de centrale overheid met de voedselvoorziening. De eerste landelijke wetgeving werd de Voedselkeuringswet van 19 september 1919, nu precies een eeuw geleden.¹⁵ Voor die tijd moest het komen van het privé initiatief.

Dit initiatief voor een goede melkvoorziening in Arnhem kwam via een brief van 16 september 1878 van een negental gegoede ingezetenen van Arnhem. Zij vormden het eerste bestuur. Bij het passeren van de akte van oprichting 7 juli 1879 was Van Tienhoven reeds vertrokken en was zijn bestuursfunctie op dat moment vacant. Het was een relatief jong gezelschap, gemiddeld 37 jaar oud, van

goede doen. Het waren personen uit een netwerk die elkaar troffen in meerdere gremia. Elk had zijn eigen bijdrage en waren onderdeel van de elitekring van Arnhem. Hoe het ook met zulk personen mis kan gaan is wel gebleken bij mr. Karel de Meijer die overstapte naar een voor hem onbekend terrein; van onberispelijk en bekwaam advocaat naar een ondeskundig naïef bankier die in het gevang belandde.

De start van de Arnhemsche Melkinrichting in de Kerkstraat was het begin van de ontwikkeling van 124 jaar melkverwerking in Arnhem. Meer dan veertig jaar was zij hier de grootste melkverwerker. Rond 1920 zal daar ca. 4 miljoen liter melk zijn verwerkt, toen het bedrijf werd overgeplaatst naar de Westervoortsedijk. De formele liquidatie van de N.V. Arnhemsche Melkinrichting was augustus 1922. Het gebouw in de Kerkstraat werd voorjaar 1922 gekocht door W.J. Jüncker & Co, grossiers in rijwielen en onderdelen auto en motorartikelen, tot dan gevestigd op de Korenmarkt. Op dit moment is in het pand

Keulse pot voor de aflevering van boter (in bezit auteur)

gevestigd het bouwbedrijf Scheerder.

De melkverwerking aan de Westervoort-
sedijk is eind 2003 gestopt. Het is onderdeel
geworden van de landelijke sanering, auto-
matisering en schaalvergroting in de zuivelin-
dustrie. De locatie van de fabriek, nu bekend
als het Coberco-terrein, wordt ontwikkeld tot
woongebied met behoud van een deel van
het karakteristiek gebouw.¹⁶ Het wordt daar-
mee onderdeel van de rijke en dynamische
historie van Arnhem.

Over de auteur

Jos Lankveld werd geboren in Arnhem,
groeide op in Silvolde, studeerde levens-
middelentechnologie in Wageningen, werkte
onder andere bij Campina en werd in 2001
hoogleraar Zuivelkunde in Wageningen. Hij
publiceerde een aantal artikelen en boeken
over zuivelfabrieken, onder andere over die
in Arnhem.

Noten

1. Gelders Archief, kopie bij de auteur (zie afb. 1). Zie ook de *Arnhemse Courant*, 2 september 1878. De negen steden waren Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Arnhem, Hilversum, Leiden, Delft en Groningen.
2. *Algemeen Dagblad*, 25 februari 1885.
3. A. de Knecht-van Eekelen, *Naar een rationele zuigelingenvoeding. Voedingsleer en kindergeneeskunde in Nederland 1840-1914*. Dissertatie Nijmegen, 1984.
4. *Apeldoornsche Courant*, 9 augustus 1884.
5. Codex Alimentarius, uitgegeven op initiatief van het Congres voor openbare Gezondheidsregeling met steun van de regering. No. 1. Melk [P. Noordhoff, Groningen] 1907.
6. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 4 (1918). De overige biografische gegevens zijn verkregen via Delpher en Google uit kranten, tijdschriften en genealogieën. Deze gegevens zijn alle opgeslagen en bij de auteur te raadplegen.
7. Bijzonder is dat hij zijn doctorstitel nooit heeft gebruikt.
8. Advertentie in *Nieuws van den Dag*, 25 december 1878.
9. *Nieuws van den Dag*, 9 december 1878.
10. KNIL apotheker G.H. Beer had o.a. contact met de Arnhemse apothekers W. Knoops (1800 – 1879) en J.C.P. van Tricht (1813 – 1888).
11. G.H. Beer, *Een kijkje in de Arnhemse Melkinrichting, opgericht in 1879*, Arnhem 1887.
12. Deze 25 cent kwam ten goede aan het Nederlandsch Pensioenfonds voor Werklieden, afd. Arnhem.
13. H. Beer, *Arnhemse Melkinrichting. Ter herinnering aan haar 25-jarig bestaan 15 mei 1904*, Arnhem 1904.
14. Jos Lankveld, 'Melkinrichtingen in Arnhem' in *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, deel C (2009), p. 225- 273
15. Jos Lankveld, 'De kluit werd belazerd' in *Waar & Wet*, SDU pagina 7 t/m 11, nr.7 (jrg.9) oktober 2019.
16. M. Defilet e.a., *De melkfabriek in Arnhem*, Arnhemse Monumenten Reeks nr. 35, Matrijs uitgeverij (2019).